

KARAMANLI TÜRKÇESİNDE -MACA EKLI FİİL ŞEKLİ

J. ECKMANN

Türk Dili-Belleten dergisinin son cildinde çıkmış bir yazımızda Hıristiyan Karamanlıların dilinde kullanılan *-işin* ekli gerundiumdan haber vermiştik.¹ Bu arada, aşağıda bahsedilecek Karamanlîca kitapta bir *-maca*, *-mece* ekli gerundium-participiuma daha rastladık. Şimdiye kadar hiçbir eserde bahsi bulunmayan bu enteresan fiil şekli, elimizdeki malzemenin gösterdiği gibi, Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır; hattâ bizzat Karamanlîcada pek yaygın olmasa gerektir. Grammaire'inde Karamanlıların dilinden de birçok misaller gösteren J. Deny, ondan bahsetmemektedir. Bunun gibi, Karamanlı ses bilgisi hakkındaki yazımızda işlediğimiz Karamanlîca metinlerde de tamamiyle meçhuldür.²

Bu yazımıza kaynaklık eden Karamanlîca eserin tam ismi şudur : ΗΡΦΑΝΝΑΜΕ. ΓΙΑΝΙ, Πῆρ κητάπτηρ κι, τζεμίη ζεμανλερτέ γκελμῖς γκετζμῖς όλάν Φιλόσοφοσλαρην κιταπλαρηνητάν τοπλαυματζά τζόκ τοχάφ βέ μενφαατλή χικιαγετλέρ, βέ τζόκ φαγιτελῆ μασαλλάρ πουνοῦν ἰτζιντέ μεβτζούττουρ, πουνλαρῆν τοποῦ νετζέ Ούρούμτζα κιταπλαρτάν σῖμτι ποῦ νεφά Τουρκτζεγε τερτζουμά όλουνοῦπ τὰπ όλουνοῦστουρ. ΑΣΗΤΑΝΕΓΙ ΑΛΗΕΔΕ, Η ΑΓΑΘΗ ΕΛΠΙΣ ΠΑΣΜΑΧΑΝΕΣΙΝΤΕ, 1846 [İrfanname, yani muhtelif devirlerde yaşayan filozofların kitaplarından toplanmış çok tuhaf ve ilgi çekici hikâyeleri ve çok faydalı masalları içine alan bir kitaptır. Bunların hepsi birkaç Rumca kitaptan şimdi Türkçeye çevrilip bastırılmıştır. İstanbul, He Agathe Elpis Basımevi, 1846].³ 208+198 sahife tutan iki ciltlik bu

¹ J. Eckmann, Karamanlı *-işin*-li gerundium hakkında : TDB III : 14-15 (1951), 45-52.

² J. Eckmann, Anadolu Karamanlı ağızlarına ait araştırmalar. I. Phonetica : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi VIII (1950), 165-200.

³ S. A. Khudaberdoglu-Theodotos'un 'Η τουρκόφωνος 'Ελληνική φιλολογία 1453-1924 [Türk dilinde Yunan edebiyatı 1453-1924] ('Επετηρίς τῆς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν [Bizans Araştırmaları Kurumu Yıllığı] VI [1930], 299-307) başlıklı makalesine ilâve edilen Karamanlîca basma eserler listesinde bu eser gösterilmemiştir.

eserin mütercimi, daha doğrusu işleyicisi, eserin sonundaki bir kayda göre, A. Papazoğlu Engürlü'dür. Bu şahsın hayatı hakkında elimizde hiçbir bilgi yoktur. Ancak ismi, kendisinin ya Ankaralı olduğunu veya hiç olmazsa bir müddet Ankara'da bulunduğunu gösterir. İrfanname'nin dili, halk dili hususiyetlerini ihtiva eder. İfadesi, bazan çok uzun cümlelerden sarfinazar edilirse, umumiyet itibariyle basittir. Karamanlıca metinlerin çoğuna has olan cümle bilgisi barbarizmleri bu eserde de eksik değildir.⁴

Araştırma mevzuumuzu teşkil eden *-maca*, *-mece* ekli gerundium-participium, *-ca*, *-ce* ekiyle genişletilen *-ma*, *-me* ekli nomen actionisten başka bir şey değildir. Metnimizde yalnız müspet şekline raslanan bu fiil şeklinin fonksiyonu, koyduğumuz ismin de gösterdiği gibi, gerundium ve participium olmak üzere iki türdür. Bu ikilik, *-ca*, *-ce* ekinin hem zarf, hem sıfat teşkil etmesi fonksiyonundan anlaşıl-maktadır.⁵

1. Gerundium. Türkçedeki bütün gerundiumlar gibi, *-maca* ekli gerundium da şahıssızdır, yani bu gerundiumla kurulan terki-bin ve başcümlelerin failleri birbirinin aynı veya birbirinden farklı olabilir.

Bu gerundium, ifa ettiği fonksiyona göre, şöyle tasnif edilebilir :

1. Bağlama gerundiumu. *-p* ekli gerundiumun sinonimi olarak aynı değerde cümleleri birbirine bağlar :

bu nakliyetten örnek ve ibret almaca daima kendünüzü kavgalardan ve nizahlardan sakınasınız (II 33 : 26-27) 'bu hikâyeden ibret dersi alıp daima kavga ve çekişmeden sakınasınız.'

*eger bir insan ta güççükten kendüsünü fenalıktan sakınmaca eyü amel-
lere ve eyü tabietlere alıştırmalı olursa yavaş yavaş o eyilikler temelleşir ve
kökleşir* (I 143 : 32 - 144 : 1-3) 'eğer bir kişi ta çocukluktan beri fenalıktan sakınıp kendini iyi işlere ve iyi karakter hususiyetlerine alıştıracak olursa, bu iyi hususiyetler yavaş yavaş temelleşir ve kök-
leşir.'

*lâkin hiç bir veçh ile umulmaz idi ki, diri diri ağzı ile izin vermece de-
yebilsin ki : hayde kızım, Allah selâmet vere* (I 69 : 22-24) 'lâkin hiç

⁴ İrfanname, yukarda adı geçen yazımızda verdiğimiz tasnife göre, dil bakı-mından II c grupuna girer : Fakülte Dergisi VIII, 168.

⁵ Deny, Grammaire, 917-927. § ile karşılaştırınız.

umulamazdı ki, sağken ağziyle izin verip diyebilisin ki : haydi kızım, Allah selâmet versin.'

2. Zaman gerundiumu. Metnimizde tesadüf edilen misallerin çoğunda *-maca* ekli gerundium *-nca*, *-arak*, *-rken*, *-dikça*, *-diğında*, *-diği gibi*, *-diği zaman*, *-diktan sonra*, *-r...-maz* gibi şekillerin sinonimi olarak zaman münasebetini ifade eder.

a. Gerundiumlu terkinin praedicatumunun faaliyeti başcümle praedicatumunun faaliyetine takaddüm eder (anterioritas) :

bazı mahallerde ikişer üçer gün oturak etmece encamı... Sarapul dedikleri vilâyete vardılar (I 84 : 14-16) 'bazı yerlerde iki üç gün kaldıktan sonra nihayet v. s.'

işte bunu fikr etmece yüzünü ekklisa kapusuna doğru çevirip dışarıya çıkmak istedi (I 52 : 13-15) 'işte bunu düşündükten sonra yüzünü kilisenin kapısına v. s.'

ol hırsızlar şafkı görmece ('görünce') gelip, beni bulup telef edecekler idi (I 155 : 11-12).

b. Gerundiumlu terkinin praedicatumu ile ifade olunan faaliyet, başcümle praedicatumunun faaliyeti ile aynı zamanda vuku bulur (simultaneitas) :

fakir Petros dahi göz yaşları ırmaklar gibi gözünden aşağı dökülmece... ağnayıp sezdi ki (I 77 : 6-8) 'zavallı Petros da gözünden yaşlar ırmaklar gibi dökülürken anlayıp sezdi ki.'

ben buradan çıkıp gitmekte, fakir pederimi - kızın nereye getti - deyü teftiş etmece pederin incitmeyeceğine bana bir ikrarlık ve emniyet vermelisin (I 48 : 19-22) 'ben buradan gittikten sonra, pederin zavallı pederimi teftiş edeceği zaman - kızın nereye gitti - diye onu incitmiyeceğine dair bana söz ve garanti ver.'

c. Bu gerundium şu cümlede limitativus (*-ncaya kadar*) mânasına gelmektedir : *ol dem ikisi birlikte bayılmaca gülüştükten sonra dediler (II 84 : 16-17) 'o zaman ikisi bayılıncaya kadar gülüştükten sonra dediler.'*

3. Sebep ve vasıta gerundiumu. Bu fonksiyonunda *-diği için*, *-diği cihetle*, *-diğından*, *-mak suretiyle*, *-arak* v. s. gibi şekillerin sinonimi olarak kullanılır.

Sebep : *vefat edeceğini sezmece... başladı... Allaha sırran niaz*

etmeğe (I 86 : 14-16) 'vefat edeceğini sezdiğinden (sezdiği için) gizlice Allaha dua etmeğe başladı.'

işte böyle asılsız şeylere inanmaca ('inandığınız için') *hem malınızı çalarlar, hem korkunuzdan deli divane oluyorsunuz* (II 84 : 21-23).

Vasıta : evlâtlarımızı maarufetli kâmil didaskaloslara teslim etmece, izanu irfan sahipleri edelim (I 206 : 10-11) 'çocuklarımızı bilgili, mükemmel öğretmenlere teslim ederek onları anlayış ve irfan sahibi yapalım.'

kimisi ben işini bitiririm demece dostluk göstürecek (I 89 : 22-23) 'kimisi, ben işini hallederim, diyerek (demekle, demek suretiyle) dostluk gösterecek.'

4. *Gaye, maksat gerundiumu.* Nadir olarak bu mânada kullanılırsa, *-mak için, -mak maksadiyle, -mak gayesiyle* gibi şekillerle tercüme edilebilir :

kızıma bir mektup yazdım halimi ifade etmece (I 101 : 14-15) 'halimi bildirmek için kızıma bir mektup yazdım.'

5. *Tarz gerundiumu.* *-arak ekli* şeklin sinonimi olarak çok defa faaliyetin tarzını gösterir :

kol kola vermece ('vererek') *gulübeden içeriye girdiler* (I 31 : 32-33).
ol vakit Smolof teacup etmece ('taaccübederek, şaşarak') *dedi kendi kendine* (I 49 : 7-8).

sürgün olmaca ('olarak') *toplanmış üçyüz beşyüz kişiler* (I 18 : 5).
sana aşk sevdası olan kimse ile yoldaş olmaca ('yol arkadaşı olarak') *gettiğini eşitip* (I 65 : 11).

rast olmaca 'tesadüfen' : *değil fakat anler, ille rast olmaca dinleyen ihtiyar yaşlı kimseler dahi çok hoşlanmışlar idi* (II 124 : 18-20) 'yalnız onlar (küçük çocuklar) değil, fakat tesadüfen dinliyen ihtiyar, yaşlı kimseler dahi (bu hikâyeden) çok hoşlanmışlardı.'

II. *Participium.* *-maca ekli* şekil bazan *-an* ve *-mış ekli participiumların* veya *-ma ekli adiectivum* verbalenin sinonimi olup sıfat (*attributum*) ve *nomen praedicativum* olarak kullanılabilir.

Sıfat : filosofosların kitaplarından toplanmaca çok tohaf ve menfaatli hikâyeler (unvanda) 'filozofların kitaplarından toplanmış çok tuhaf ve ilgi çekici hikâyeler.'

bir titiremece ses ile cevap edüp dedi (I 127 : 25-26) 'titriyen (titrek) bir sesle cevap edip dedi.'

Nomen praedicativum : bunun içinde bulunacak olan hikâyeler... âlim ulama kimesnelere mahsus hikâyelerden toplanmacadır (I 4 : 11-15) 'bunun içinde bulunacak olan hikâyeler bilgin kimselere mahsus hikâyelerden toplanmadır (toplanmışdır).'